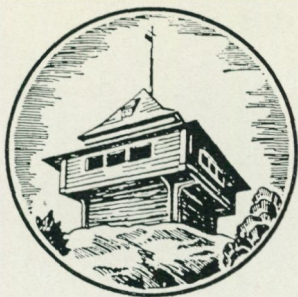

FATABUREN 1972

fataburen

Nordiska museets och Skansens årsbok 1972

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK

1972

Redaktion: Christian Axel-Nilsson · Nils Erik Bæhrendtz ·

Sam Owen Jansson · Skans Torsten Nilsson

Layout: Torsten Stääf

Tryck: Tryckeribolaget Ivar Hæggström AB 1972

ISBN 91 7108 057 0

Omslagets färgplansch återger Julius Kronbergs porträtt av Artur Hazelius.
Det är i Nordiska museets ägo.

Skansens stadskvarter som levande miljö

»Folklivet i levande drag», det var ett av de viktigaste inslagen i Artur Hazelius program för Skansen. Men han såg folklivet mest som seder kring årsfester, det »levande museet» skulle åskådliggöra det spektakulära, hans visioner omfattade knappast den grå vardagen. Typiskt är att det pittoreska, så starkt kommer fram i hans entusiastiska skildring från år 1899; ekstockens ljusterbloss nämner han, men inte ljustret eller näten.

Hazelius hade dock insett att möjligheterna inte var uttömda med hans visioner av fest och ljus. Han säger också att »oändligt mycket av dessa levande skatter (kan) läggas till de redan samlade». Och den aningen skulle bli besannad.

År 1908 demonstrerade Anna Jonsdotter från Härjedalen på Skansen »den utdöda konsten att spinna garn på handslända». Därmed inleddes den rikt förgrenade verksamhet, som kom att omfatta skilda slöjder och hantverk från vävning och ostberedning till ciselering i ädelmetall och pappers-tillverkning.

Hantverket förekom emellertid mera sällan på Skansen före 1919, då Konsthantverkarnas Gille anordnade sitt Skråtuna. Där visades åtskilliga traditionsrika hantverk av skickliga yrkesutövare och det hela blev en stor publiksuccé.

Skansens stadskvarter leder sina anor tillbaka till 1932, då Bokhantverkshuset med Officina Typographica tillkom. Med anställandet av en yrkesman, faktor Carl Hagtorn, som verkligen var utbildad på en handpress som inte mycket skilde sig från Gutenbergs, lades grunden till en tekniskt-musealt medveten demonstration av gammalt hantverk. Det ena huset efter det andra lades längs gatorna och inreddes till verkstäder av skilda slag. Intrasserade yrkesmän var behjälpliga med installationen och i fortsättningen med demonstration för allmänheten.

Här skall inte stadskvarterets historia skrivas, men den verksamhet som där bedrivs är av ett så stort värde, inte minst principiellt för oss museimän, att några reflektioner om dess nutida och framtida möjligheter kan vara på sin plats.

I Skansens guldsmedsverkstad sitter en ung gesäll vid verkbrädet och ciserlar ett ornament på ett smycke. På ciselörkulan av sandsten ligger arbetsstycket an mot en stadig klump av mörkrött beck, som ger det rätta motståndet mot punsen. Ciselörhammarens lätta slag kommer tätt som från en hackspett och ornamentets uppdrivna, något degiga form får fasthet och pregnans. Besökare står bredvid, beundrar kanske skicklighe-

1. Ciselören i guld-
smedsverkstaden på
Skansen arbetar
enligt urgamla me-
toder. Foto 1951.

ten, blir intresserade. De har inte förut sett något liknande göras, även om de i sina hem äger ting, som de nu förstår är bearbetade på samma sätt. Ciselören har på några minuter, med för honom självklara handgrepp, lärt dem något ganska viktigt, nämligen respekt för hantverksskicklighet och dessutom kanske väckt ett intresse för kvalitet i allmänhet och hantverkskvalitet i synnerhet. Museiföremålen får liv i hans händer, de berättar på ett annat sätt än i en museimonter, även om de ställs ut på bästa sätt, tillsammans med bilder och produkter.

I museer – och särskilt friluftsmu-

seer – har man alltså möjlighet att på detta sätt låta tingen tala, att »levandegöra» arbetsprocessen inom olika yrken. Exemplet med ciselören är avsett att här representera den typ av arbetsmetoder som fortfarande förekommer och som lärlingarna får lära sig på verkstäder och yrkesskolor. Många hantverk lider inte brist på folk som utbildats till den gamla handaskickligheten; snickaren kan använda sina gamla hyvlar och stämjärn även om maskinen numera gör det mesta arbetet åt honom. Gravörens sticklar kan inte tänkas bli helt ersatta av maskiner, och hur långt plåtslageriet än kan utvecklas till maskinyrke, blir dock det manuella arbetet avgörande vid plåtens slutliga apterande, så länge vi har detta material kvar.

Vid demonstrationer av detta slag utför alltså de deltagande yrkesmännen ett viktigt folkbildande arbete, samtidigt som de skapar good-will för sitt eget yrke. Konkreta bevis för att sådana inblickar har verkat till yrkets fromma kan framläggas. Själv har jag iakttagit hur bl. a. silversmide och bokbinderi vunnit kunder bland intresserade besökare. Emellertid har det visat sig vara väsentligt att de som demonstrerar ett levande hantverk inte genom en hög ålder bibringar publiken den uppfattningen att yrket här visar en av sina sista företrädare. Om ett hantverk är livskraftigt, bör alla åldrar vara med, även lärlingar.

Inom åtskilliga hantverk har tidigt en specialisering förekommit. Vissa gesäller kanske hade visat konstnärlig, andra teknisk begåvning och mästaren gav dem då lämpliga uppgifter. Den konstnärlige fick i metallverksta-

2. Faktor Gunnar Lundh demonstrerar tryckning i Skansens tryckeri. Inte minst de yngsta har glädje av att få veta »hur det gick till». Foto Fredric Bagge 1952.

den ciselera eller gravera, i snickeri-verkstaden göra fanerinläggningar, medan den tekniske i motsvarande fall fick löda eller sköta svarven etc. Även dessa förhållanden kan belysas och bör inte förbigås vid praktiskt levandegörande. Tron på att äldre tiders konsthantverk arbetade efter principen en produkt – en man är alltför utbredd.

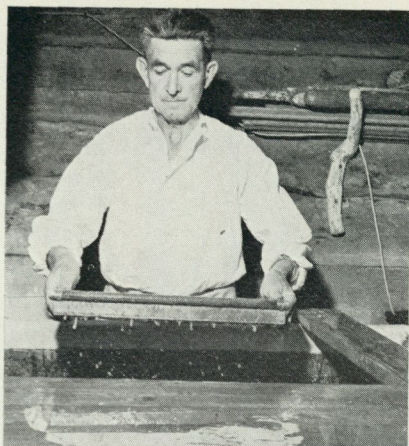
Vi är här inne på ett förhållande, som i allmänhet helt undanskymmes av tekniken, nämligen hantverkets organisatoriska och sociala struktur. Rangordningen inom en verkstad var strikt och arbetsuppgifterna fördelade därefter. Även om sådant normalt

inte kan åskådliggöras i en museal utställning, kan man dock söka förtydliga sammanhangen vid speciella tillfällen, t. ex. på särskilt anordnade hantverksdagar.

Vi har mest talat om sådana hantverk som i våra dagar bevarar det väsentliga av sin traditionella teknik, t. ex. guldsmeder, skomakare, gravörer, bleck- och plåtslagare, bokbindare o. s. v., men vi har en helt annan kategori, som i högsta grad är värd vår uppmärksamhet, nämligen de hantverk som antingen försvunnit eller är på väg att försvinna. Här tänker jag på en hel rad yrkesmän, nu levande, som faktiskt är de sista i sitt slag. På Skansen visas varje julmarknad, hur man gör papper enligt de metoder som infördes i Europa före Gutenberg's tid, närmare bestämt på 1300-talet. Varje man i laget har sin uppgift, han är utbildad till den och han behärskar den med mästarskap, från formmakaren till den som hänger arken på tork. På pappersbruken utbildas inte längre några handpappersmakare och yrket är dömt att dö. Det är tänkbart att genom det brinnande intresse som de sista handpappersmakarna på Tumba visat, det kan bli möjligt att under några decennier framåt demonstrera handpappersteknikens olika moment, men åtskilligt är trots detta dömt till undergång. Jag tänker då i första hand på skickligheten; nog kan en någorlunda händig person åstadkomma ett pappersark genom att doppa formen i kypen, men att med en för den otränade otänkbar hastighet i ett kör producera ark, vars tjocklek alltid garanterar en vikt av 110 gram per m², det kommer att bli omöjligt. Och

Bengt Bengtsson
Skansens
stadskvarter

3. Kyplaget arbetar
på Skansen med
tillverkning av
handgjort papper.
Här ses hur formen
med massan tas upp
ur kypen.
4. Ramen kring
formen lossas.

5. Guskaren lägger
arket mot filt.
6. Vattnet pressas
ur arken.

7. Arken hänges
på tork.
8. Pappersarken
med den för dagen
gjorda vattenstäm-
peln säljs som
souvenirer.

9. Stockholm siste
kammakare A. W.
Holm (död 1942)
demonstrerar sitt
hantverk i Skansens
kammakarverkstad.
Här förvandlar han
hornämnet till en
plan skiva i pressen.
Foto 1939.

10. Tänderna sågas
i kammen.

11. Den färdiga
kammen poleras
med lumptrissa.

det är bara ett av momenten i en lång rad, innan papperet ligger salufärdigt. De »icke-spektakulära» momenten, formmakarens knåpande med vattenmärkets intrikata vävnad, rivningen av lumpen och blandningen av olika slag av pappersmassan, detta blir glömt och kan på sin höjd rekonstrueras genom arkiv- och litteraturstudier. Vi får gå till andra länder som ännu inte blivit fullständigt industrialiserade för att finna levande illustrationer till våra nu museala redskap för papperstillverkning.

Ett yrke som i Sverige dog med firman Feychting i Stockholm före första världskriget är guldslageriet. Här tillverkades de tunna guldblåd som bl. a. förgyllare använder för tavelramar, pendyler och vissa möbler, men som också bokbinderierna behöver för dekorationer av bokband. Av en händelse kom man på Skansen på 1940-talet i kontakt med Feychtings ende kvarlevande gesäll, då över 70-årig, och en kort 16 mm:s film är nu det enda svenska vittnesbördet om ett tekniskt sett komplicerat hantverk. Vi kan ännu studera det utomlands, speciellt i Sydtyskland, där en framtingad industriell teknik dock inte helt har kunnat tränga tillbaka hantverket.

Tunnbindaren är dödsdömd, likaså tenngjutaren. Bokbindaren lever på nåder, hans yrkeskunskap kan få utlopp i praktband, Nobelprisadresser och liknande enstaka prestationer. Och boktryckarna – Gutenbergs egna söner – var hamnar de? Typerna är på avskrivning, fotosättningen undantränger arbetet vid kasten och Linotype-maskinen. Boktrycket ersättes av offset.

Museimannens ansvar inför denna situation, hur känns det? Ja, nu har vi hjälpmedel av hög klass, vi har bandspelare, ljudfilm och videoband. Tekniken står till vårt förfogande, bara vi kan skaffa pengar. Vi måste med dessa hjälpmedel snarast komplettera våra samlingar. Till varje redskapsserie måste finnas filmer, TV-band och intervjuer, som bevarar de kunskaper om tekniken som ännu finns. Det har gjorts mycket på detta område – jag tänker bl. a. på de fil-

mer som Nordiska museet och SF tog upp redan på 1920-talet – men vår alltmer avancerade teknik ger oss nu hjälpmedel som vi inte får försumma att utnyttja.

Och ännu så länge lever kunniga yrkesmän, som gärna visar sina färdigheter. Det finns i de flesta av våra museer redskapsbestånd, som behöver berikas genom att sättas i händerna på yrkesskickligt folk. Kunskapen om verktygens användning skall spridas och bevaras.

SUMMARY

The Old Town quarters at Skansen as a living milieu

Artur Hazelius' vision of a living museum hardly included the drudgery of everyday life. He visioned pageantry, customs connected with annual feasts.

The Old Town Quarters at Skansen were erected from 1932 on. Here work shops of various sorts were installed in one house after the other. Thus possibilities of bringing to life working procedures of technological value were established. The craftsmen working in these work shops fulfil an important educational function.

The division of labour and the ranking order demonstrate much of the organi-

zational and social structure within the guilds.

Crafts that have disappeared, or are on the verge of disappearing, should be observed and preserved by the museums. Such crafts are: the papermaker's, the gold beater's, the cooper's, the pewterer's and the bookbinder's among others.

There are still experienced craftsmen alive who are able to demonstrate their skill, but for how long is uncertain. That is why, with the aid of modern techniques, the museums should preserve this valuable material.